

Lliçó inaugural del curs acadèmic 2018-2019:

“Reflexions a l’entorn del poder polític”

Impartida per Josep Maria Pasques Prats

La Seu d’Urgell, 23 d’octubre de 2018

Sr Alcalde de La Seu, Sra. Vicerectora, Sr. Director, Autoritats, professors tutors, estudiants, senyores i senyors.

Em sento molt honorat per l'oferta del Director de participar en aquest acte solemne d'apertura del curs.

REFLEXIONS A L' ENTORN DEL PODER POLÍTIC

Les meves paraules seran simples reflexions a l'entorn de conceptes històrics influents sobre el poder polític, en els inicis, tretes dels manuals de les assignatures que he impartit. Ortega y Gasset, al 1949, es preguntava què és l'Estat? Que ens l'ensenyin; també nosaltres ens preguntem: el poder i la autoritat, d'on surten? Qui els legitima? Per què ens manen i obliguen?. Veiem alguns conceptes.

LA DEMOCRÀCIA: El Diccionari Il·lustrat de la Real Academia Española de la Lengua, de 1930, defineix la democràcia com "1. Gobierno en el que el pueblo ejerce la soberanía. 2. Clase baja o plebeya".

Es considera que la democràcia directa va néixer quan Soló i Clístenes, legisladors a la GRECIA del s.VI a.C. farts del abusos dels tirans van establir que les decisions les prendria el poble a través de l'assemblea de ciutadans, anomenada Ecclesia amb llibertat d'expressió i igualtat davant la llei. Tenia com a funcions l'elecció de magistrats d'afers criminals, religiosos i militars; l'elecció de membres de tribunals populars amb competències civils i l'elecció per sorteig anual d'un consell de 500 ciutadans, anomenat Boulé per a moderar i limitar l'assemblea que actuava en grups de 50 i de forma temporal el 10 % de l'any (les pritanies = 36 dies) per a dirigir l' executiu, proposar lleis i fiscalitzar els magistrats.

Va arribar al màxim esplendor amb Pericles, el s. V a.C. però aquesta pràctica democràtica va acabar amb la guerra del Peloponès¹, en que Esparta va derrotar Atenes. 150 anys més tard els alumnes del Liceu van preguntar a Aristòtil quin és el millor sistema de govern: la Filosofia (savis i pensadors), l'Aristocràcia (nobles i riquesa) o el número (els ciutadans o poble) i els contesta que cap amb exclusivitat, potser els millors de cadascuna.

A l'antiga Roma sols els patricis, descendents de les famílies fundadores de Roma, tenien l'exclusivitat de drets, especialment el "ius suffragii" i després de moltes revoltes el van aconseguir el plebeus. I poc a poc es va anar atorgant i estenent el ius libertatis i el ius civitatis per cohesionar els diferents pobles i amb finalitats fiscals de recaptació.

Condorcet (1743-1794) coetani amb la revolució francesa, va criticar que la frase "liberté, égalité i fraternité" -avui lema de la república francesa- que proclamava universalment la igualtat natural dels éssers humans, negava en canvi aquesta igualtat a les dones, per l' exclusió del dret de concorre a formar les lleis², el dret de sufragi.

¹ Francisco Rodriguez Adrados, "la democracia ateniense", en la entrevista del diari "el País" publicada el 22-01-2005 sobre el 4rt. tomo de la Història Universal de "El País", dedicat a Grècia.

² Condorcet "Essay sur l' admission des femmes au droit de cité" de 1790, <http://classiques.uqac.ca/> llibre en pdf, pag 5.

També afirmava que per aconseguir igualtat real i progrés hi ha dos trets: a) la Llei amb la suficient intervenció de l'Estat per assentar aquella igualtat real; b) la instrucció de les persones, gratuïta, lliure i obligatòria per formar ciutadans crítics i capaços de reclamar i defensar els seus drets. La instrucció és l'arma infal·lible per a la millora social i política, i ha de ser obligació de la societat.

Malgrat tot això, no es pot parlar de democràcia efectiva fins les revolucions i els moviments socials del segle XIX i XX que van escenificar que el poble és sobirà i reclama participació amb el sufragi universal com a meta, que finalment es conquistà.

Encara avui la democràcia encara té perills. Per a mostra les paraules de W. Schauble (actual President del Bundestag o Parlament alemany) que el proppassat 12 d'octubre deia en entrevista al diari El País: "La més gran amenaça per la democràcia es donar-la per feta. Els economistes en diuen complaença".

LA SOBIRANIA: Segons el RAEL, 1930, sobirania significa "Alteza y poderío sobre todos. Dignidad suprema".

La sobirania, concepte polític molt important i sempre discutida la seva titularitat, ha estat definida com "poder suprem en l'ordre intern i independent en l'ordre extern". Destriar el titular de tan gran poder ha portat enfrontaments històrics entre l'Imperi, l'Església, Reis, Senyors feudals, i qualsevol Autoritat que pogués atorgar privilegis.

Fins i tot avui ens preguntem què en queda de la sobirania enfront a regions internacionals o zona d'interessos comuns, com la Unió Europea, Nord Amèrica, El sud-est Asiàtic; enfront a fenòmens com la globalització fruit del progrés científic, tecnològic i econòmic; enfront a les pressions d'Institucions i Estats que determinen polítiques monetàries, econòmiques, fiscals i armamentístiques d'altres Estats.

Fent un exercici d'història recordem que es considera el moment inicial de la sobirania quan Felip IV de França al voltant de l'any 1300 va enfrontar-se i guanyar al Papa Bonifaci VIII per defensar la independència i no submissió a l'Església³. I tots els reis per consolidar sobirania i regne s'atansaven o allunyaven de l'Imperi i de l'Església.

La Sobirania, segons J. Bodin (1529-1595) exposada en "Sis llibres de la República" del 1576 queda configurada principalment "pel dret a legislar sense estar sotmès a la llei"⁴, però també conté altres drets com "emetre moneda, posar impostos, declarar la guerra i signar la pau, nomenar alts dignataris, rebre obediència i fidelitat, constituir-se en tribunal suprem i exercir el dret de gràcia". "El titular d'aquets drets és sobirà en tant que cap jurídic".

En l'ordre extern, el de la independència, la titularitat de la sobirania no presenta problemes ja que fa referència a Estats independents i iguals jurídicament. Des del tractat de Westfalia (1648) que posà fi a la guerra dels 30 anys, emergeixen multitud d'Estats, amb la desintegració del Sacro Imperi Romano Germànic. També per aquest tractat se secularitza la política en apartar-se de la religió per evitar enfrontaments per causa de la unitat religiosa, trencada per la Reforma Protestant. El

³ O. Alzaga, "Derecho político Español", Centro de Estudios R. Areces sa, 3ª edició, Madrid Set. 2001, pág.113

⁴ O. Alzaga, obra citada,, pág. 114.

tractat representa la sortida al col·lapse de les dos forces universalistes de l'edat mitjana: Imperi i Església.

En l'ordre intern la titularitat de la Sobirania, segueix un procés de concentració del poder: a) dispersió i poder plural en el feudalisme amb dos forces universalistes – Imperi i Església- i multitud de forces localistes; b) Evolució a poder dual mal repartit entre Rei i Estaments (noblesa, Clero i Burguesia), i c) acaba en poder monista o concentrat en el Rei en l'absolutisme. Com a mostra, la frase de Lluís XIV de França: “L'Etat c'est moi” i també Calderón de la Barca en El Alcalde de Zalamea, Crespo, diu “al rey pertenece vida y hacienda, mas no el honor, que es del ánima y Dios”.

Es considera que la formació de l'Estat modern corre paral·lela a aquesta concentració.

Les tècniques de concentració del poder utilitzades són molt variades com imitar el precedent de la Signoria o poder concentrat en una persona en ciutats italianes; No convocar o desmantellar dels Estats Generals; Obtenir el suport de la burgesia per despersonalitzar i desprivatitzar els poders localistes de noblesa i clero; I la permanentment utilitzada de transmetre que el poder ve de Déu, tal com deia Sant Pau⁵ en la Carta als Romans. Fins fa ben poc sortia la frase “per la gràcia de Déu” en títols, actes de poder, monedes... Recordem monedes espanyoles :” F. Franco caudillo de España por la gracia de Dios”.

Dicotomia sobirania popular/sobirania nacional: El concepte de “sobirania popular” atribuït a Rousseau demandava sufragi universal, de tot el poble com conjunt d'habitants. En canvi el concepte deduït de Montesquieu de “sobirania nacional” entesa com “l'esperit general de cada poble” que és comprensiu de les generacions actual, passades i futures, la cultura, els sentiments, els interessos col·lectius, sols necessitava sufragi censitari o capacitari en identificar els interessos generals amb els dels propietaris i dignataris.

La titularitat de la Sobirania arrel de la Revolució Francesa de 1789, va anar passant del Rei cap a la Nació (dels propietaris) no sempre de manera pacífica. Es considera inici de l'edat contemporània i origen del règim constitucional per la universalitat dels principis que proclamava.

Amb la “declaració de drets de l'home i el ciutadà” de 26-08-1789, aprovada per l'Assemblea Constituent, apareixen el trets diferencials del règim constitucional liberal posterior⁶: Sobirania nacional i no del Rei, Estat representatiu, Divisió de poders, Garanties de la llibertat, Drets individuals enfront als poders públics i Principi de legalitat - la Llei.

El constitucionalisme liberal més conservador va aplicar la sobirania nacional en la versió de Montesquieu abans citada, fins que els moviments socials del XIX i XX van desplaçar-lo, reivindicant que el poble és sobirà i conquerint la sobirania popular versió de Rousseau i amb ella el sufragi.

⁵ Sant Pau, Carta als Romans, capítol 13.1 “tots han de sotmetre's a les autoritats constituïdes, per que no hi ha autoritat que no provingui de Deu i les que existeixen han estat establertes per Ell ” i capítol 13.5 “És necessari sotmetre's a la autoritat, no sols per temor al càstig sinó per deure de consciència”.

⁶ A. Torres del Moral, “Estado de Derecho i Democracia de Partidos” Servicio de Publicaciones de la facultad de Derecho, Universidad Complutense, Madrid 2004,pág.60.

Però la Sobirania Nacional que pertanyia a l'Assemblea Nacional en representació de tot el poble com podia actuar? Exercir la sobirania de la Nació sens dubte portava a règim assembleari gairebé impracticable i caòtic. I es va resoldre així:

- A) Qualificant la Sobirania com poder extraordinari amb un únic titular, la Nació – Poble, que l'exerceix de manera exclusiva però temporal quan es dona drets, principis, bases, organització, i regles de convivència, es a dir quan aprova la seva Constitució, i per tant utilitza el poder constituent.
- B) Qualificant tots els poders de l'Estat - legislatiu, executiu i judicial- com a poders permanents però ordinaris i no sobirans, per tant constituïts, que han de respectar la Constitució com a obra jurídica del poder constituent exclusiu de La Nació - Poble.

Afortunadament avui també s'ha superat l'enfrontament jurídic Poble – Nació (sobirania popular o sobirania nacional) i consolidada la sobirania del poble i la ciutadania, aquell sufragi escatimat s'ha convertit en universal, en participació dels ciutadans que legitima el sistema polític.

ESTAT – NACIÓ: Segons el RAEL (1930) l'Estat té varis significats: “1. Situación personal. 2. Orden y jerarquía. 3. Clase y condición. 4. Cuerpo político de una nación. 5. País o dominio de un príncipe” i en segueixen sis més. Ja veieu que jurídicament és un concepte no pacífic. La Nació es defineix com “Conjunto de habitantes de un país regido por un mismo gobierno. Territorio de este mismo país”.

A l'edat mitjana el terme Estat era utilitzat com estament, ordre social. Els estats general eren precisament els “ordres socials reunits en Parlament”⁷. El terme Nació inicialment identificava grups de persones amb característiques comunes pel seu origen com els estudiants estrangers que estaven a les universitats de París, Bolonya, Òxford, o els comerciants estrangers que acudien a Bruges. I amb el temps Nació va representar a tots els habitants d'un territori amb ètnia, religió i llengua comunes.

Es qualifica l'Estat de moltes maneres: Que procura pel be de la comunitat (Hauriou); que és la personificació del dret (Kelsen); que és una corporació territorial amb poder originari (Jellinek); que és una organització jurídica d'una societat constituïda en Nació amb territori i poder sobirà (Alzaga). Però totes conflueixen en que té el màxim poder, que és la sobirania, i es diu que li ve del pacte social, o acord pel qual els membres d'un grup per pròpia voluntat i de manera irrevocable cedeixen llibertats individuals en favor d'una entitat superior - la societat – i se sotmeten a ella i a les seves lleis a canvi de pau i convivència.

Hobbes afegeix que la societat encarrega la seva pròpia representació a un home el Rei, o a una assemblea el Parlament. Per tant és sobirà qui dicta la Llei, no està sotmès a ella i té l'exclusivitat de la força per fer-la complir.

Diferents autors han teoritzat sobre Pacte Social i sobre Estat⁸:

- Maquiavel (1469-1527) parlant de la Fortuna (atzar), la Virtú (prevenció o anticipació) i la Raó d'Estat.

⁷ Torres del Moral, obra citada, pág. 31

⁸ Torres del Moral, obra citada, pag.43 a 58

- Bodin (1529-1595) sobre el dret a legislar sense submissió a la llei, ja esmentat abans.
- Hobbes (1588-1679) que partint de l'homo homini lupus, defensa el pacte social com necessari i aporta la necessitat d'una força per fer-lo respectar i assegurar la convivència.
- Locke (1632-1704) pel qual la inseguretat de l'home el porta a organitzar-se en societat o estat civil amb lleis certes, jutges coneguts i delimitació del poder derivada del dret natural i del consentiment inicial i permanent del pacte social.
- Montesquieu (1689-1755) quan relaciona la política amb "l'esperit general de cada poble" i per la divisió del poder en legislatiu, executiu i judicial i la necessitat de moderar-lo amb controls mutus.
- Rousseau (1712-1778) per defensar un "pacte social igualitari" a l'abast tan sols si el poble és únic titular del legislatiu i expressa la seva voluntat general exclusivament per mitjà de la llei.
- Sieyès (1748-1836) quan expressa que la sobirania és de la nació que està formada pel tercer estat; que és sobirana i titular del poder constituent (poder per fer o modificar una constitució); que la nació mai cedeix la sobirania, sinó que sols delega el seu exercici i per això necessita una constitució que fixi les formes certes a les que sotmetre l'exercici del poder.
- Condorcet (1743-1794) ja citat abans, per qui la finalitat del poder és salvaguardar els drets de l'home, que han de ser proclamats en una declaració escrita amb força de llei, per defensar la igualtat i la llibertat reals, per afirmar que el progrés es fonamenta en la igualtat i la instrucció obligatòria i gratuïta de les persones per a fer ciutadans lliures i crítics.

Respecte a la nació l'italià P. Mancini⁹ el 1851 va formular el "principi de les nacionalitats" definint-lo com "societat natural d'homes amb unitat de territori, origen, costums i idioma, formada per la comunitat de vida i consciència social d'unitat".

I uns anys més tard el suís J.C. Bluntschli¹⁰ va desenvolupar el principi de les nacionalitats assimilant el concepte al d'estat, dient "tota nació està cridada a ser un estat i autoritzada per constituir-lo. I tal com la humanitat està repartida en una sèrie de nacions així ha de ser el món estar format per altres tants estats. Cada nació és un estat i cada estat un ser nacional".

El Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics de 16-12-1966 (resol.2200 A XXI de l'ONU) en l'article 1 diu que "tots els pobles tenen dret a la lliure determinació. En virtut d'aquest dret estableixen lliurement la seva condició política i procuren també pel seu desenvolupament econòmic, social i cultural".

I la resolució de Nacions Unides nº 2625 XXV de 24-10-1970 sobre "declaració de principis de dret internacional..." que diu ser incompatible amb els propòsits i principis de la Carta tot intent de trencar total o parcialment la unitat nacional i la integritat territorial d'un estat o país."

⁹ O. Alzaga, obra citada, nota 34, pág.96

¹⁰ O. Alzaga, obra citada, nota 35, pág. 96

Estat i Nació permeten molts punts de vista: Ordinació jurídica, força, centralisme, separatisme, sobiranisme, independentisme, nacionalisme, i tampoc queda resolt amb el principi de les nacionalitats.

S'acusà els nacionalismes estatals, de generar arreu confrontació i sentit de superioritat, alimentant expansionisme, bel·licisme, i militarisme, que ha portat a guerres; d'aquí que en la 2ª postguerra es va intentar posar fre a les confrontacions amb la proposta d'una Europa integradora amb persones com Schuman, Spaak, Adenauer i De Gasperi.

També s'acusa als nacionalismes infraestatals de trencar comunitats socials, territorials i jurídiques fomentant autodeterminació com a missió patriòtica; de que l'elit dirigent impulsa processos nacionalistes emparada en grups socials molt rellevants però parcials; que compta amb el suport de potents mitjans de comunicació i difusió, i que utilitza el poder descentralitzador aconseguit per separar en lloc d'integrar.

E. Prat de la Riba (1870-1917) en el llibre "De la Nacionalitat Catalana" del 1915 va escriure que les transformacions del pobles no van amb simetria; hi ha dos corrents avui a Catalunya, un catalanitzador i el contrari descatalanitzador, contradictoris i en diferents graus de transmissió, que comencen per cercles centrals i van irradiant cap a les capes més profundes i de la perifèria, però el corrent que arriba a la massa és el corrent que mor¹¹.

I no he volgut entrar conscientment en el constitucionalisme modern i contemporani, ja que es tractava sols de fer unes reflexions.

Moltes foren les reflexions, però que cadascú formuli les seves. Per si de cas en dic algunes:

- Perquè creix el populisme i la dreta cada cop més extrema?
- Perquè s'han allunyat de la societat polítics i entitats representatives com partits i sindicats ? Per corrupció, llistes tancades, disciplina de vot, funcionament poc democràtic?
- Es correcta la llei electoral i distribució d'escons? És democràtic aconseguir un poder superior als vots rebuts?
- Es democràtic impedir exercir un dret com votar?
- Es sobirana una nació , subjecta a supracomunitats com UE, ONU ?
- La igualtat sobirana dels Estats (art 2.1 de Carta ONU) és compatible amb ocupar llocs permanents i amb el dret de Veto (ONU)?
- La preponderància econòmica i militar ha substituït el concepte jurídic de la Sobirania?

Moltes gràcies.

¹¹ Emili Vallés, "Lliçons de Gramàtica Catalana", 2ª Edició, Barcelona 1931, pág. 17-18

Bibliografia:

Entrevista a Francisco Rodríguez Adrados, sobre “la democracia ateniense”, del diari “el País” del 22-01-2005.

Condorcet “Essay sur l’admission des femmes au droit de cité” de 1790, <http://classiques.ugac.ca//> en pdf, pag 5

O. Alzaga, “Derecho político Español”, Centro de Estudios R. Areces sa, 3ª edición, Madrid Set. 2001.

Torres del Moral, “Estado de Derecho i Democracia de Partidos” Servicio de Publicaciones de la facultad de Derecho, Universidad Complutense, Madrid 2004.

S. Sanchez y P. Mellado, “Sistemas políticos actuales”, Centro Estudios Ramón Areces sa, reimpr. Nov. 1995.

S. Sanchez y P. Mellado, “Principios de derecho político”, Centro Estudios Ramón Areces sa, Madrid 1998

Emili Vallés, “Lliçons de Gramàtica Catalana”, 2ª Edició, Barcelona 1931

Y. Gomez, “Derecho Constitucional Europeo” , Ed. Sanz i Torres, Madrid 2005.